

MILOŠ OKUKA

USVAJANJE VUKOVOG JEZIKA I PRAVOPISA U BOSNI I HERCEGOVINI

**(O sarajevskom književnom krugu i književnojezičkim
procesima kod bosanskohercegovačkih Srba šezdesetih
i sedamdesetih godina XIX stoljeća)**

Šezdesetih godina XIX stoljeća Sarajevo se konstituira glavnim kulturnim i književnim centrom za bosanskohercegovačke Srbe. Više je činilaca, tome doprinijelo. Prvo. Od pedesetih godina XIX st. svjetovne škole postepeno na sebe preuzimaju gotovo sve oblike duhovnog života i djelovanja kod Srba, ostavljajući crkvi vjerski kult. Drugo. Mostarski književnici monasi polako su se gasili, a neki njihovi sunarodnjaci — iznikli iz toga monaškog, romantičarsko-folklornog književnojezičkog miljea — okretali su se svjetovnim temama (prelazeći u Sarajevo i kao učitelji), dok su Krajišnici odlazili u egzil i svoja djela publikovali van domovine. Treće. Sarajevo je postalo centar koji (i organizacionim formama) širi političke i nacionalne ciljeve Ujedinjene omladine srpske. I četvrto, najvažnije, u Sarajevu se godine 1866. osniva štamparija, što otvara novu stranicu u razvoju književnojezičkog izraza u Bosni i Hercegovini. Osnivanjem štamparije, turska administracija pravi zaokret u prosvjetnoj, kulturnoj i jezičkoj politici, odupirući se uvoznim književnojezičkim izrazima, kojima suprotstavlja vlastite novine i časopise, udžbenike namijenjene i srpskim školama (koje besplatno dijeli), kalendar, narodne pjesme i druge beletrističke i razne zakonodavne spise.

Za razvoj autohtonog književnojezičkog izraza bili su sazreli svi uslovi, i društveni i kulturni i politički. A za procvat štamparstva velike zasluge pripadaju mudrom veziru Topal Osman-paši, koji je »poslije Gazi Husref-bega (1521—1540) najviše dobra učinio jednoj i čemernoj Bosni« (H. Kreševljaković). Njegovo vezirsko doba (1861—1869) napravilo je velika preobraženja u bosanskohercegovačkoj kulturi i prosvjeti. Tako su prve štampane knjige i periodična izdanja u Vilajetskoj štampariji u ovome prelomnom periodu bosanskohercegovačke povijesti izvršile »značajan kulturno-etički i prosvjetni učinak na cjelokupnu društvenu zajednicu, te kao svojevrsni književni i bibliografski spomenici postali neodvojivi dio kulturne baštine« (V. Hunski). Ovo se posebno odnosi na književnojezički izraz bosanskohercegovačkih Srba i na usvajanje novog Vukovog književnog jezika i fonološkog pravopisa, te uopšte na standardnojezičku konsolidaciju i književnojezičku orijentaciju i politiku. Glavnu riječ u svemu tome imali su učitelji, novinari i sveštenici —

Georgije Jovanović, Miloš Mandić, Bogoljub i Stevo Petramović, Jovan R. Džinić, Kosta Hadžiristić, Savo Kosanović i drugi.¹

Prva štampana knjiga u Bosni i Hercegovini u XIX stoljeću, još u Sopronovoj počatnji, jeste *Naravoučenje o čoveku i njegovim dužnostima*, prevod s grčkog Georgija Jovanovića, godine 1866. Štampana je novom reformisanom ćirilličkom grafijom i u osnovi fonološkim pravopisom. Jovanovićev jezik je, u stvari, na putevima novoga književnog jezika koji se tada oformljavao. To je idiom istočnohercegovačkog, Vukovog tipa, ali još uvijek s medosljednim ijekavizmima (*cjel, vjeka, živjeti, posle, živiti* i sl.), te sa naslagama crkvenoslavenizama (*blagodarije, spisanije, mnjenje, od polze, tolkovati, vnimaju, črez* i sl. — što je donekle određeno i tematikom djela. Pored toga, katkad probiju i neki morfonološki oblici (*obhođenje, str. 63, u obšte* (74), *djelatnosću* (V), *sobstvenom vlasniku* (VI) te substandardni oblici (*gde, oće* i sl.).

Ovakav književnojezički izraz G. Jovanovića bio je donekle i proizvodom jezičke orijentacije kojom je krenuo Sopronov »Bosanski vjestnik«, pod redakcijom, posebno od devetnaestog broja prvog godišta, najznačajnijeg pisca, novinara i filologa u Bosni i Hercegovini zadnju deceniju turske uprave, Miloša Mandića (poznatiji je u ondašnjoj javnosti pod imenom Miloš Novinar).

Miloš Mandić (okolina Bihaća 1843. — Mirakovo kod Visokog 1900) bio je jedinstvena ličnost za tadašnje kulturne prilike u Bosni i Hercegovini, po svojem obrazovanju, djelatnosti i ponašanju. Osnovnu je školu završio u Mirkovcima, nižu gimnaziju u Vinkovcima, a višu u Sremskim Karlovcima i Beogradu, gdje je dvije godine studirao pravo. Zbog oskudice napustio je studije i zaposlio se kao učitelj u Novoj Varoši pa u Prijepolju, radeći i na kulturnom uzdizanju pulka. Odmah po osnivanju »Bosanskog vjestnika« postao je njegovim saradnikom. U maju 1866. stupio je u tursku državnu službu kao dragoman (prevodilac) u »Bosni«, službenom listu Bosanskog vilajeta. Prevodio je sa nekoliko jezika (francuskog, njemačkog, talijanskog, ruskog i turskog). Saradivao je u mnogim listovima, među njima i u »Sarajevskom cvjetniku« Mehmeda Šakira Kurtóehajića. Poslije okupacije 1878. nova ga je vlast angažovala kao saradnika »Bosanskohercegovačkih novina« i »Sarajevskog lista«. Pored publicistike i prevođenja, bavio se i drugim kulturnim djelatnostima, osobito pitanjima jezika. Bio je, između ostalog, i član prve komisije za jezik Zemaljske vlade, osnovane 1883. godine s ciljem da utvrdi osnove jezika i pravopisa za Bosnu i Hercegovinu. U komisiji je važio kao autoritet za mnoga jezička pitanja. Objavljujući svoja sjećanja na rad te komisije, Ljuboje Džustuš je u »Bosanskoj vili« za 1910. godinu napisao i sljedeće: »Živa li bješe razgovora u onim anketama! Čvrsto li se koji put uhvatismo u koštac za kakvu riječ, za kakvu sintaktičnu osobinu. Miloš Mandić lijepo bi nam umio protumačiti: tamo oko Višegrada kažu to ovako, onamo oko Trebinja vele tako, eno oko Bišća govore tako, a kod Vinkovaca u Slavoniji rekli bi ovako!« Budući da zapisnici tih anketa nisu sačuvani, danas ne možemo tačno znati

¹ Neki od ovih pisatelja djelovali su ne samo u Sarajevu nego i u drugim mjestima Bosne i Hercegovine, ali se može reći da su pripadali sarajevskom književnom krugu.

koliki je Mandićev udio u konačnim zaključcima komisije o jeziku i jezičkom usmjeravanju književnog jezika u Bosni i Hercegovini, ali sa sigurnošću možemo tvrditi, s obzirom na njegovo djelo, da je njegova riječ prihvatana kao riječ stručnjaka, skromnog i nenametljivog, stručnjaka u kojeg treba imati povjerenje i kojega treba slijediti.

Miloš Mandić se profesionalno bavio pisanjem. On je, sa današnjeg gledišta, prvi bosanskohercegovački književnik koji je bio ne samo autor tekstova nego i njihov lektor, redaktor i prevodilac. Filolog širokog profila i interesovanja, porijeklom sa govornog područja koje pripada istočnohercegovačkom dijalektu a školujući se u raznim krajevima, Mandić je sasvim precizno lučio dijalekte od književnog jezika, prihvativši Vukov književnojezički izraz kao jedini idiom za višenacionalnu zajednicu. »Sve što je napisao pisao je književnim jezikom za koji se zalagao Vuk« (G. Ostojić-Pavlović). A napisao je mnogo, i novinskih članaka i knjiga. I što je posebno zanimljivo, svoju ličnost i ime nije isticao, ponašajući se vrlo skromno, kao čovjek koji je »zaljubljen u svoj poziv, kome je ostao vjeran do kraja života«, ne hajući za slavu i visoke položaje. »Posljedica njegove skromnosti jesu mnogi nepotpisani tekstovi« (M. Papić), što se ne odnosi samo na novinske članke nego i na njegove knjige (udžbenike i priručnike). A njih je bilo dosta — i u svom su naslovu često imali oznaku prvi. To su: *Bukvar za osnovne škole u vilajetu bosanskom* (1867), *Prva čitanka za osnovne škole u vilajetu bosanskom* (1868), *Prva znanja* (1868), *Kratka sveštena istorija za osnovne škole u vilajetu bosanskom* (1868). Nešto kasnije, objavio je (opet ne potpisavši se) i knjigu *Turcizmi u Bosni. Tumačenje odomaćenih riječi turskog, arapskog i persijskog jezika* (Sarajevo, Štampa i izdanje zemaljske tiskare, 1881, Zaseban otisak, iz »Sarajevskog lista«), priručnik »za praktičnu upotrebu stranaca«. Budući da je ovaj priručnik »u kratko vrijeme« razgrubljen, godine 1895. Mandić ga ponovo izdaje, prerađen i »znatno raširen, jer su u nj umetnute veoma mnoge strane riječi, kojih u starom rječniku nije bilo«. Sada mu je dao naziv *Tumač turskim, arapskim i perzijskim riječima koje narod u Bosni i Hercegovini upotrebljuje* (Tisak i naklada Spindlera i Löschnera, Sarajevo, 1895), ostajući ponovo anonimna a u prvi plan ističući dobre namjere tiskare koja »se riješila« da izda novi rječnik »tih stranih, a ovdje odomaćenih riječi«.

Ogroman je značaj publicističkog, književnog i filološkog rada Miloša Mandića za razvoj književnojezičkog izraza u Bosni i Hercegovini ne samo kod Srba nego i kod Muslimana i Hrvata. Zahvaljujući njemu, Vukov se pravopis ranije stabilizirao u Bosni i Hercegovini u zvaničnoj upotrebi nego u Srbiji² gdje su posljednje zapreke uklonjene dvije godine kasnije (1868). A to

² Iako su dijelom rađeni prema postojećim udžbenicima u Srbiji, pojava Mandićevih udžbenika snažno je odjeknula baš u Srbiji, ali ne zbog toga nego zbog jezika i pravopisa. U beogradskoj *Vili*, koju je uređivao Stojan Novaković, pojavio se 1868. godine ovakav urednikov komentar: »Iz jednog banjalučkog dopisa u *Srbiji* vidimo da je u Sarajevu, u tamošnjoj Vilajetskoj štampariji, štampan 1867. bukvar srpski za osnovne škole i to novim pravopisom. Počem je Vukov ogled, Bosna je prva zemlja u kojoj se bukvar srpski naštao novim pravopisom. I to učiniše Turci!!!«

se odvijalo na glavnim književnojezičkim frontovima: u sredstvima javnog informisanja i u školstvu (u obrazovnom sistemu). Mandićevom zaslugom štampa je u Bosni i Hercegovini već 1866. godine »sva u duhu Vukove reforme« (G. Ostojić-Pavlović). S druge strane, njegovi udžbenici isto tako spadaju među prve udžbenike u srpskom školstvu u kojima je primijenjen Vukov pravopis³, tako da oni i njihov jezik imaju šire kulturno-istorijsko značenje.

Književnojezički smjer koji je odredio Miloš Mandić slijedili su, manje-više, i drugi srpski spisatelji, učitelji i sveštenici, uključeni u novi vrtlog nacionalnooslobodilačkih ideja. Dvojica od njih, Drnišani Bogoljub (Teofil) i Stevo Petranović, iako su u Bosni relativno kratko djelovali, ostavili su osoben pečat književnojezičkom izrazu bosanskohercegovačkih Srba, saživljavajući se sa njima, njihovom duhovnom klimom i životnim usudom.

Bogoljub Petranović (Drniš 1830 — Šibenik 1887), jedan od značajnih skupljača narodnih pjesama u Bosni i Hercegovini poslije Vuka⁴, stigao je u Sarajevo 1862. na poziv Pravoslavne opštine za učitelja, pripreman za spisateljsku u kultumu djelatnost. Prije toga, završivši bogosloviju u Zadru i postavši prezvitrom 1852. godine, službovao je u Dalmaciji kao učitelj i u Boki kao rektor kaluderske škole. U Sarajevu živi i radi do 1869, kada ga zbog političke djelatnosti (vezane i za Ujedinjenu omladinu srpsku) turske vlasti progone. Do 1870. zadržao se u Beogradu, a onda nastavio političko djelovanje u Drnišu.

U Sarajevu Petranović radi na uzdizanju srpskog školstva. Tako je ustanovio i fond za gimnaziju, učestvujući u njenom osnivanju 1864. godine. Tu i počinje da se bavi sakupljačkim radom, prekinuvši ga odlaskom iz Sarajeva. Jedan je od vrlo plodnih sakupljača naših narodnih pjesama: ostavio je zbornik od šest knjiga (zbirki) — što izdanih što u rukopisu. Sarađivao je u Bosanskom vjestniku, Sarajevskom cvjetniku, Danici, Zastavi, Glasniku Srpskog učenog društva i u drugim glasilima.

Petranovićeve dvije zbirke pjesama iz 1867. godine — *Srpske narodne pjesme iz Bosne (ženske)*, u izdanju »bosansko-vilajetske štamparije« u Sarajevu, i *Srpske narodne pjesme iz Bosne i Hercegovine. Epske pjesme starijeg vremena*, u izdanju Srpskog učenog društva u Beogradu — otkrile su jed-

³ U literaturi se tvrdi da su Mandićevi udžbenici *dosljedno štampani* novim, fonološkim pravopisom (M. Papić, T. Kruševac, G. Ostojić-Pavlović). Ovo, međutim, treba donekle korigovati. Istina jeste da je jezik tih udžbenika jednostavan i standardiziran, da je Mandićeva rečenica stilski izbrušena tako da se ona gotovo i ne razlikuje od rečenice strukturirane prema današnjoj uzusnoj normi. No kod Mandića iznikne poneki morfonološki oblik, npr. *sladko* i *uzbut* (na 10. i 16. str. Bukvara), *ozebsti* (na 9. str. Čitanke), *o robstvu*, *predkazanje*, *odkuda*, *sina Isaaka* (na 14, 16. i 18. str. Istorije) i sl. Uz to je ponekad (mada vrlo rijetko) nedosljedan u ijekavizmu (npr. *tjelo*, *grjeha*); ijekavizmu koji je inače vukovski (*nijesam*, *pogrješka*, *dobrijem našijem djelima*, ali i *šarenim* i sl., čak i *htjeo*). Uz put da dodamo da Mandić ima forme *sjutra* i *napošljjetku*.

⁴ Srpski učitelj Đorđe Margetić (1826—1916) prethodnik je Petranovićev. On je po Bosni skupljao srpske narodne pjesme, a neke je objavio i u Jukićevom »Bosanskom prijatelju« (sv. II, 1851).

nu formu novoštokavskog folklornog izraza bosanskohercegovačkih Srba sredinom XIX stoljeća. »Ove pjesme, veli on u predgovoru prvoj zbirci, najviše sam sakupio u Sarajevu i pod Jaorinom, i onako sam ih prepisao, kao što sam od koga slušao. Pjesme ispod Jaorine i pod slovom J. sve sam prepisao od Ilije Divjanovića pjevača rijetkog dara i pamtenja. U ni jednoj varoši, gdje se srpski govori, nema toliko pjesama koliko u Sarajevu, i premda nijesam mogao imati svuda pristupa, da ih sve po želji prepisem, ipak sam u tom dosta uspio, daću moći za kratko doba i drugu knjigu ženskih pjesama na svjetlost izdati. U skupljanju dosta sam se poslužio s mojim milim učenicima, koji su mi pjesmice donosili, kao čele cvijet u svoje ulište. Da mi nije njih bilo, nebi ih ovoliko na skoro skupio, jer nijesam mogao dostupa imati, gdje su ga oni imali, i za to im javno zahvaljujem, kao mojim milim suradnicima, osobito zahvaljujem gg. Niki Čajkanoviću i Risti Ristiću. Ovaj posljednji sve mi je pjesme u čisto prepisao, i tako krasno i razgovijetno, da je velika olakšica bila i slagarima štamparskijem«.

Kako se vidi, književnojezički dijalekatski izraz sarajevske regije i šire okoline doživljavao je svoju stilizaciju na više nivoa, uključujući se u standardnojezičke procese koje je trasirao Vuk Stef. Karadžić. A to se posebno dogodilo sa »epskim pjesmama starijeg vremena«, koje je redigovao Stojan Novaković, izjednačivši ih »na južni govor«. »Što se tiče jezika, veli on, u tome je sve vjerno naštampano po rukopisu osim nekih stvari za koje sam smislio da ih je bolje izjednačiti pa ovdje to kazati svijetu, nego u knjizi ostaviti. Tako je *dje* i *tje* gdje dolazi po južnom govoru u rukopisu prema kazivanju pjevača bilo izmiješano svuda sa *de* i *će*. Ja sam sve izjednačio na ovo posljednje jer je toga više dolazilo. Protiv toga stoji: Što su tebi pavte *otješnaje*, koje nijesam smio dirati, jer mislim da niko ne bi kazao *očešnjale*. Iz toga istog uzroka ostavio sam: Al' s' *odjeću* svoju poderale. 508. br. 33. Slovo *h* bilo je isto tako, prema kazivanju pjevača na pola mjesta gdje treba da dođe napisano, a pola nije. Ugledav se na čovjeka tako svijetla u ovijem stvarima kao što je Vuk, i obzirujući se na svoj gornji razlog, ja sam i *h* naštampano suda gdje mu je mjesto. Isto tako gdje je glas *f* mj. *hv*, vraćao sam *hv*. I jedno i drugo sam učinio i za to, što obje stvari pripadaju u pitanja svršena i raspravljena u našem jeziku, pa se ne bojim da sam se zaletio«.

Iako Novaković naglašava da je mijenjao samo »neke stvari«, ipak se može reći da je on mijenjao »vrlo krupne stvari«. Na jednoj strani, grupe *dje*, *tje* preobraća u dijalekatske reflekske istočnohercegovačkih govora, a na drugoj strani dijalekatske osobine srednjobosanskih govora uklanja u korist književnih, uzusnih. Pored navedenih, on je još govorne crte tipa *ondi*, *ovdi* (»koje je često dolazilo i po istočnom: *onde*, *ovde*«) obrtao »na južni govor«, crte tipa *mlogo* u *mnogo* itd. Pri tome je bio i nedosljedan. Tako npr. šćakavizme katkad uklanja, a katkad ostavlja; ostavlja likove tipa *bidnem*, *nafalice* (s napomenom da »m. v. po bosanskom varoškom maženju stajalo je u rukopisu *f*«) itd. Svega je toga, naravno, lišena prva knjiga, ali i ona pruža veliku šarolikost. Treba se, međutim, složiti s Novakovićem da u zbirkama narodnih pjesama Bogoljuba Patramovića »ima lijepih novih riječi« i »ostaloga što će po-

puniti i potknijepiti dosadanje znanje o jeziku našem«. Toga ima i u vlastitom književnojezičkom izrazu Petranovićevom, koji je dosta doprinio razvoju naučnog i publicističkog stila kod bosanskohercegovačkih Srba na vukovskim osnovama. U tom izrazu, naravno, pojavljuju se i osobenosti koje su standardne (npr. *u tugi, odma, mlogo, ja bi, čele, otpuštilo* i sl.) i osobenosti koje su zapadnodalmatinske provincijencije (npr. *ne bjeħ* na vrijeme *prepisati*), osobenosti koje su samo dokaz da će standardnojezički procesi ovdje još potrajati.

Sličnog književnojezičkog izraza bio je i Stevo Petranović (Drniš 1835 — Šabac 1913), prvi pozorišni radnik u Bosni i Hercegovini, dopisnik novosadske *Zastave*, jedan od osnivača tajnog Društva ujedinjene omladine srpske u Sarajevu. Stevo Petranović je u Bosnu došao 1864. godine, poslije studija u Padovi, i radio kao učitelj u Tešnju. Tu je osnovao prvo amatersko pozorište, koje je u njegovoj režiji i adaptaciji s talijanskog originala izvelo *Judit* i Šilerove *Razbojnice*. Iz Tešnja je prešao u Sarajevo radeći kao dragoman (prevodilac) talijanskog konzulata. Tu je razvio široku političku aktivnost, apelirajući na nacionalnu svijest. Godine 1878. pobjegao je u Srbiju, potucajući se po raznim mjestima, gdje je i osuđivan.

Posebne su zasluęe Steve Petranovića te što je od njega počeo razvoj dramskoga književnojezičkog izraza u Bosni i Hercegovini na književnom jeziku koji se oformljavao.

Kao i Stevo Petranović, još se jedan spisatelj iz unutrašnjosti uključio u sarajevski književni krug. Bio je to Jovan R. Džinić (Tuzla 1814 — Beograd 1884), koji je nakon dužeg učiteljovanja u Tuzli (gdje je završio i ruđiju — tursku građansku školu) prešao u Sarajevo u svojstvu osobnog tajnika vladike Dionisija Ilijevića. Godine 1868. u »Bosansko-vilajetskoj štampariji« u Sarajevu Džinić je »izdao i uredio« *Prvi bosansko-srpski kalendar za prostu godinu 1868*, djelce koje je posebno značajno po tome što i u jezik koji saobraća između crkve i puka u vodi novi način pisanja i književnojezički izraz prilagođen domaćem stanovništvu.

Prvi kalendar u stvari je mnogo više od imena koji nosi. On pruža i razna obavještenja o stanju u »istočnoj crkvi u Bosni« i u Bosanskom vilajetu uopšte. Uz to donosi i članke svjetovnog karaktera. Tako npr. imamo priloge pod nazivom »Ko podiže škole u očima naroda?« (od N. Vukićevića), »Protivu pijanstva« (od dra Natoševića), »Savjet majstora terzijskih u Sarajevu, pri testiru ili proizvođenju kalfe za majstore« i sl. Sve se to ostvaruje fonološkim pravopisom i književnojezičkim izrazom koji je na putevima standardizacije. Ni proboj ponekih morfonoloških likova (npr. *odkuda, u obšte* i sl.) ni zamašan sloj crkvenoslavenizama (npr. *izvjestija, polučiti, počitovati, blagodjetan*, sa strane *ženećeg se, vtori* itd.) bitno ne narušavaju osnovni pravac i stazu kojim je taj izraz krenuo i u ovoj književnojezičkoj sferi.

U borbu za afirmaciju Vukovog književnojezičkog izraza i ideja Ujedinjene omladine srpske uključio se, osobito uz Stevu i Bogoljuba Petranovića, i sarajevski trgovac Kosta Hadžiristić (Sarajevo, 1845 — Beč 1870), i to na više frontova: i kao skupljač narodnih umotvorina i kao publicist i kao sa-

tiričar i kao donator. On naime slijedi Vukovo djelo u bilježenju narodnoga duhovnog blaga, u opisivanju narodnih običaja, okrenuvši se posebno prošlosti Sarajeva i Bosne, našavši se u toj aktivnosti na stazi koju su donekle utrljali J. Pamućina, A. Marković Slomo, Đ. Margetić i njegov savremenik i surorac B. Petranović. Svoje radove Hadžiristić objavljuje u novosadskoj *Matici* i *Danici*, a dopise iz Bosne šalje u *Zastavu* i beogradsku *Srbiju*. U *Danici* je štampao i putopise i humoreske. Godine 1873. Srpsko učeno društvo izdaje mu (posthumno) i zbirku lirskih pjesama iz Bosne pod nazivom *Srpske narodne pjesme*. Pokupljene po Bosni⁵.

Hadžiristić se, dakle, okušao u raznim stilovima književnog jezika dajući im svoj skromni udio. Njegov je književnojezički izraz gotovo sasvim na putevima standardizacije. Posebno je značajno i to što on posjeduje i neke urbane elemente iz sarajevske sociokulturne sredine sedamdesetih godina XIX stoljeća.

Uz Hadžiristića, u posljednjoj deceniji turske uprave u Bosni i Hercegovini istači će se svojom javnom riječju još jedan agilni spisatelj, pripadnik sarajevskog književnog kruga, a iznikao iz mostarske književnojezičke sredine. Bio je to radoznali, borbeni i vidoviti učitelj i visoki crkveni dostojanstvenik Savo Kosanović (Miljanići, Banjani 1839 — Ulcinj 1903).

Kosanović je nekoliko puta smjenjivao mjesto boravika kao učitelj na relaciji Mostar — Sarajevo, dok se nije od 1866. skrasio u Sarajevu, gdje se 1872. zakaljuderio postavši i arhimandritom. Godine 1873. putovao je po Rusiji skupljajući priloge i zalažući se za »bosansku stvar«. Godine 1881. postao je arhiepiskop sarajevski, mitropolit dabro-bosanski i egzarch cijele Dalmacije. Došavši u sukob sa Zemaljskom vladom, 1888. je umirovljen.

Kosanovićev spisateljski opus je veliki. Pisao je o prošlosti Bosne, pravoslavnoj crkvi u Bosni, o bosanskim stanarima, zatim putopise, razne zapise i spise polemičke prirode. Bio je saradnik Glasnika Srpskog učenog društva, Javora, Dabro-bosanskih istočnika, Sarajevskog cvjetnika, Bosanske vile, Srbohrana i drugih časopisa i novina. Bio je član Srpskog učenog društva (kasnije i Srpske kraljeve akademije), član Odbora Muzejskog društva u Sarajevu, te počasni član Slavenskog dobrotvornog društva u Petrogradu i Antropološkog društva u Beču. Djela je objavljivao i na ruskom jeziku.

Kosanovićev književnojezički izraz predstavlja stanovitu varijantu folklornog izražavanja na istočnohercegovačkom idiomu, sa bogatom narodskom leksikom, na jednoj strani, a na drugoj varijantu koja je trebala da bude u kanonima naučnoga književnojezičkog izražavanja. Granice između tih varijanata često nisu jasne. »Rođen u kraju gde se narodna epska pesma stvarala i gde su se gusle brižljivo negovale, on se — veli R. Šušljić — vrlo okretno služio desetercem. Neosetno mu se omakne deseterac i rimovanje i kad piše

⁵ U predgovoru, koji je nastao još 1868, Hadžiristić iskazuje žal što i epske pjesme nije skupljao: »Pjesme junačke ne bijah srećan skupljati, budući mi okolnosti ne dopuštaju, a i sa seljanima koji znaju narodne junačke pjesme slabo se družim«.

u prozi, pa čak i u privatnim pismima«. Sve je to bilo proizvodom i njegovog nemirnog duha i želje za afirmacijom. No njegov jezik se sigurno uklapao u onu široku lepezu standardnojezičkih rukavaca, koju su na vukovskoj podlozi izdijelali spisatelji sarajevskog književnojezičkog kruga zadnjih decenija turske uprave u Bosni i Hercegovini, što je nova tuđinska vlast morala i oficijelno da akceptira, uključivši to smišljeno (katkad i perfidno) i u principe svoje književnojezičke politike »bosanskog jezika« i »bosanske nacije«.